Azərbaycanın uzunmüddətli etibarlı tərəfdaşı və iri neft-qaz layihələrinin əməliyyatçısı olan BP şirkəti ölkənin həyatının ən mühüm sahələrinə – təhsilə, yerli icmalarda imkanların yaradılmasına, kiçik və orta biznesin inkişafına, ətraf mühitin qorunmasına, xalqın zəngin mədəni irsinin və tarixinin tədqiqi və təbliğinə, milli idmanın inkişafına öz töhfəsini verməklə Azərbaycanın gələcəyinin möhkəm təməllər üzərində qurulmasında iştirak edir.

Bu kitabın Azərbaycan dilinə tərcüməsi və nəşri BP-nin ölkədə təhsilin inkişafına verdiyi dəstəyin bir hissəsidir. Kitab bu sahədə ixtisaslaşan təhsil müəssisələrinə və insanlara BP-nin hədiyyəsidir.

İthaf

Suzan Babbi

Sosial tədqiqat praktikası

Örl Babbi
Çepmen Universiteti

TEAS PRESS

Örl Babbi. Sosial tədqiqat praktikası
(ingilis dilindən tərcümə)

Layihə meneceri: Ülkər Hüseynova
Təhsil üzrə məsləhətçi: Elmina Kazımzadə
Tərcüməçi: İnqilab Şahbazov
İxtisas redaktoru: Ayşəm Balayeva
Nəşriyyat redaktoru: Famil Cəfərli
Texniki redaktor: Vüsalə Babayeva
Buraxılışa məsul: Rəşad İsmixanov
Korrektor: Flora Əliyeva
Dizayner: Mahir Allahverdiyev

Bakı, TEAS Press Nəşriyyat evi, 2022, 600 s.
ISBN 978 9952 563 07 8

Bu kitab ilk dəfə 2021-ci ildə "Cengage" nəşriyyatı tərəfindən "The Practice of Social Research" adı ilə nəşr olunub. Əsər "Cengage" nəşriyyatının orijinalı əsasında TEAS Press Nəşriyyat evində tərcümə edilərək çapa hazırlanıb. Kitabın Azərbaycan dilinə tərcüməsi və nəşri hüququ TEAS Press Nəşriyyat evinə məxsusdur.

www.teaspress.az
Bütün hüquqlar qorunur.

© Cengage Learning, Inc., 2021
© TEAS Press Nəşriyyat evi, 2022

Müəllifin qeydi

Earl Babbie

Yazmaq mənim əyləncəm, sosiologiya isə ehtirasla bağlandığım sahədir. İnsanları öyrədən və ya güldürən (bəzən isə hər ikisini eyni anda edən) sözləri bir araya gətirməkdən zövq alıram. Sosiologiya da sözlərdən ibarət olub, birgəyaşayışı təkmilləşdirmək və planetimizin əhalisini xilas etmək üçün son və ən yaxşı imkan kimi qarşımıza çıxır. Sosiologiyanın cəmiyyətin əsas qüvvələrindən biri kimi, nəhayət ki, qəbul edildiyi dövrdə yaşamaq məni xüsusi həyəcanlandırır.

Mən Vermontun və Nyu-Hempşirin kiçik şəhərlərində böyümüşəm. İlk dəfə avtomobil təmiri ustası olmaq istədiyimi bildirəndə atam kimi, müəllimim də buna etiraz edərək kollec təhsili almalı olduğumu dedi. Gənc Malkolm Litl hüquqşünas olmaq istədiyini dedikdə onun müəllimi "ağdərili olmayan" oğlanın dülgər olmasının daha yaxşı olacağını demişdi. Onunla mənim yaşadıqlarım arasındakı fərq sosial bərabərliklə bağlı vacib məsələləri ortaya çıxarır. Belə ki, müxtəlif etnik qruplar arasındakı bərabərsizliklər, Malkolm X-in daha sonradan da göstərəcəyi kimi, cəmiyyətin dərin qatlarına nüfuz edib.

Təhsilimə Harvardda başladım. Əmək fəaliyyətimin ilk illəri isə ABŞ Dəniz Piyadaları sıralarında, Berkli və Havay universitetlərindəki 12 illik pedaqoji təcrübə ilə yadda qaldı. 1980-ci ildə müəllimlik fəaliyyətindən uzaqlaşaraq təkrarən pedaqoji fəaliyyətə başlayana qədərki yeddi il ərzində yazı-pozu işləri ilə məşğul oldum. Dərs demək mənim üçün caz musiqisi ifa etməyə bənzəyir. Eyni musiqi parçasını eyni qaydada ifa etsəniz belə, onların ikisi heç vaxt tam eyni olmur və onun necə eşidildiyini dinləyənə qədər başa düşə bilməzsiniz. Dərs demək səsinizlə yazı yazmağa bənzəyir.

Cənubi Kaliforniyadakı Çepmen Universitetində təxminən 20 ildən çox müddəti əhatə edən pedaqoji fəaliyyətdən sonra Arkanzasa köçməyə qərar verdim, bununla da ölkədəki cənub/şimal fərqini bilavasitə müşahidə etmək imkanım oldu. Bundan əlavə, uşaqlığımın keçdiyi Vermonta da vaxtaşırı qayıdanda öz sosioloji təcrübələrimin tamamlandığını hiss edirəm.

Artıq Çepmen Universitetində çalışmasam da, oradakı proseslərdə fəxri professor kimi fəal iştirak edirəm. Bununla yanaşı, mən təqaüdə çıxandan sonra Çepmen Universiteti bakalavr səviyyəsindəki tələbələr üçün adımı daşıyan Örl Babbi Tədqiqat Mərkəzi təsis etdi. Mərkəzin sayəsində Çepmendəki dostlarla və həmkarlarla daim təmasda oluram.

Mündəricat

Azərbaycan nəşrinə ön söz xvii
Ön söz xix
Minnətdarlıq xxv
Bu kitabdan tələbəyə məktub xxvii

Hissə 1: Araşdırmaya giriş

FƏSİL 1

Araşdırmaya giriş və elm 2

Giriş 3

Nə düşünürsünüz? 4

Reallığı axtarmaq 4
- Razılıq əsasında yaranan bilik 4
- Sıravi insanın araşdırması 5
- Ənənələr 6
- Səlahiyyət 6
- Araşdırmadakı xətalar və onlara dair bəzi həllər 7

Sosial elmlərin əsasları 9
- Fəlsəfə və inam yox, nəzəriyyə 9
- Sosial normalar (qaydalar) 9
- Kollektivlər, fərdlər yox 13
- Konsepsiyalar və dəyişənlər 14
- Sosial tədqiqatın məqsədləri 18
- İnsanlara dair tədqiqatların etik tərəfləri 19

Sosial tədqiqatların bəzi dialektik məsələləri 19
- İdioqrafik və nomotetik izah 19
- İnduktiv və deduktiv nəzəriyyə 22
- Determinizm və şəxsi iradə 23
- Kəmiyyət və keyfiyyət məlumatları 25

Nə düşünürsünüz? ... Təkrar baxış 27
- Tədqiqat planı 27

FƏSİL 2

Paradiqmalar, nəzəriyyə və tədqiqat 29

Giriş 30

Nə düşünürsünüz? 31

Sosial elmlərdəki bəzi paradiqmalar 32
- Makro nəzəriyyə və mikro nəzəriyyə 33
- Erkən pozitivizm 33
- Konflikt paradiqması 34
- Simvolik interaksionizm 34
- Etnometodologiya 35
- Struktural funksionalizm 36
- Feminist paradiqmaları 37
- Tənqidi irqi nəzəriyyə 38
- Rasional obyektivliyə təkrar nəzər 39

Sosial nəzəriyyənin elementləri 42

İki məntiq sisteminə yenidən baxış 43
- Ənənəvi elmi model 43
- Deduksiya və induksiyanın qarşılıqlı müqayisəsi 47

Deduktiv nəzəriyyənin yaradılması 51
- Başlamaq 51
- Nəzəriyyənin yaradılması 51
- Deduktiv nəzəriyyənin yaradılmasına dair nümunə: distributiv (bərabərləşdirici) ədalət 51

İnduktiv nəzəriyyənin yaradılması 53

İnduktiv nəzəriyyənin yaradılmasına dair nümunə: insanlar niyə marixuana çəkirlər? 54
Nəzəriyyə ilə tədqiqat arasındakı əlaqələr 55
"Real dünya"da nəzəriyyənin əhəmiyyəti 56
Tədqiqat etikası və nəzəriyyə 56
Nə düşünürsünüz? ... Təkrar baxış 57

FƏSİL 3
Sosial tədqiqatların etik və siyasi məsələləri 60
Giriş 61
Nə düşünürsünüz? 62
Sosial tədqiqatın etik məsələləri 62
Könüllü iştirak 63
Subyektlərə zərər verməmək 64
Anonimlik və məxfilik 67
Aldatma 69
Təhlil və hesabat 70
İnstitusional rəy şuraları 72
Peşəkar etik kodeks 74
Mübahisəli etik məsələlərə dair iki tədqiqat işi 76
İctimai tualetlərdə problem 76
İnsan itaətkarlığını müşahidə etmək 77
Sosial tədqiqatda siyasi məsələlər 79
Obyektivlik və ideologiya 79
Balaca "s" hərfi ilə siyasət 83
Siyasət perspektivdə 84
Nə düşünürsünüz? ... Təkrar baxış 85

Hissə 2: Araşdırmanın strukturunun müəyyən edilməsi: kəmiyyət və keyfiyyət

FƏSİL 4
Tədqiqatın dizaynı 88
Giriş 89
Nə düşünürsünüz? 90
Tədqiqatın üç məqsədi 90
Kəşfiyyat 91
Təsvir 91
İzah 92
İdioqrafik izah 92
Nomotetik izahın məntiqi 93
Nomotetik səbəbiyyətin meyarları 94
Nomotetik səbəb-nəticə əlaqəsinin analizi və hipotezin yoxlanılması 95
Nomotetik səbəbiyyətin yanlış meyarları 96
Zəruri və yetərli olan səbəblər 96
Təhlil vahidləri 97
Fərdlər 99
Qruplar 99
Təşkilatlar 100
Sosial münasibətlər 100
Sosial artefaktlar 100
Təhlil vahidlərinin icmalı 102
Təhlil vahidləri ilə bağlı yanlış əsaslandırma: ekoloji yanılma və reduksionizm 102
Vaxt komponenti 105
Birdəfəlik tədqiqatlar 105
Təkrar tədqiqatlar 106
Təkrar tədqiqatlara yaxın alternativ dizayn 109
Tədqiqat strategiyalarına dair nümunələr 111
Qarışıq metodiki yanaşma 112
Tədqiqat layihəsini necə dizayn etməli 112
Başlamaq 114
Konseptuallaşdırma 115
Tədqiqat metodunun seçilməsi 115
İşlək hala gətirmə 115
Əhali və seçmə 116
Müşahidələr 116
Məlumatın emalı 116
Təhlil 117
Tətbiq 117
Tədqiqat dizaynının icmalı 117
Tədqiqat planı 118
Tədqiqat planının elementləri 119
Nə düşünürsünüz? ... Təkrar baxış 120
Tədqiqat dizaynının etik məsələləri 120

FƏSİL 5
Konseptualizasiya, işlək hala gətirmə və ölçmə 124
Giriş 125

Mövcud olan istənilən xassəni ölçmək 125

Nə düşünürsünüz? 126
Konsepsiyalar, konseptlər və sosial reallıq 127
Konseptlər konstruktlar kimi 128

Konseptualizasiya 129
İndikatorlar və ölçülər 130
İndikatorlardan növbəli istifadə 132
Real, nominal və əməliyyat tərifləri (işlək hala gətirmə) 132
Konseptual nizamın yaradılması 134
Konseptualizasiyaya dair nümunə: anomiya konsepti 135

Təsviri və izahedici tədqiqatlarda təriflər 137

İşlək hala gətirmə variantlarına dair bəzi nümunələr 138
Variasiyanın hədləri 138
Uc nöqtələr arasında variasiyalar 139
Ölçülər (cəhətlər) haqqında qeyd 140
Dəyişənlərin və göstəricilərin definisiyasını müəyyən etmək 140
Ölçmənin səviyyələri 141
Bir və ya çoxsaylı indikatorlardan istifadə 145
İşlək hala gətirmə variantlarına dair bəzi nümunələr 145
İşlək hala gətirmə davam edir 146

Ölçmənin keyfiyyətinə dair meyarlar 147
Dəqiqlik (səhihlik) 148
Etibarlılıq 148
Doğruluq 151
Nəyin doğru olduğuna kim qərar verir? 153
Etibarlılıqla doğruluq arasındakı gərgin münasibətlər 154

Nə düşünürsünüz? ... Təkrar baxış 155

Ölçmə ilə bağlı etik məsələlər 155

FƏSİL 6

İndeks, şkalalar və tipologiyalar 158

Giriş 159

Nə düşünürsünüz? 160

İndekslərin və şkalaların qarşılıqlı müqayisəsi 160

İndeksin hazırlanması 162
Elementlərin seçimi 162
Empirik əlaqələrin incələnməsi 163
İndeks xallarının müəyyən edilməsi 167
Çatışmayan məlumatların idarə edilməsi 170
İndeksin yoxlanılması 173
Qadınların statusu: indeksin hazırlanmasına dair nümunə 176

Şkalanın hazırlanması 177
Boqardus sosial məsafə şkalası 178
Törston şkalası 179
Likert şkalası 179
Semantik diferensial 180
Qutman şkalası 181

Tipologiyalar 183

Nə düşünürsünüz? ... Təkrar baxış 185

FƏSİL 7

Seçmənin məntiqi 187

Giriş 188

Nə düşünürsünüz? 189

Seçmə prosesinin qısa tarixçəsi 190
Prezident Alf Lendon 190
Prezident Tomas E.Dyui 191
İki seçmə yanaşması 192

Qeyri-təsadüfi seçmə yanaşması 192
Əlçatan subyektlərdən istifadə 192
Məqsədli və ya şəxsi hökmə əsaslanan seçmə 193
Qartopu seçməsi 193
Kvota seçməsi 194
İnformatorların seçilməsi 195

Təsadüfi seçmə yanaşmasının məntiqi və texnikaları 196
Seçmə ilə bağlı şüurlu və şüuraltı qərəz 197
Reprezentativlik və seçilmə ehtimalı 198
Təsadüfi seçmə 200
Ehtimal nəzəriyyəsi, seçmə paylanması və seçmə xətasının ölçülməsi 200

Əhali qrupları və seçmə çərçivələri 208
Əhali qrupları və seçmə çərçivələrinin icmalı 212

Seçmə dizaynlarının növləri 212
Sadə təsadüfi seçmə 213
Sistemli seçmə 214
Stratifikasiya seçməsi 216
Sistemli seçmədə daxili stratifikasiya 217
Nümunə: universitet tələbələrinin seçilməsi 218
Seçmənin modifikasiyası 218

Çoxpilləli klaster seçməsi 219
Çoxpilləli dizaynlar və seçmə xətası 219
Çoxpilləli seçmədə stratifikasiya 221
Saya mütənasib ehtimal üsulu (SME) 221
Qeyri-mütənasib seçmə və çəki əmsalı 223
Təsadüfi seçmə: xülasə 225
Seçmənin etik prinsipləri 225
Nə düşünürsünüz? ... Təkrar baxış 226

Hissə 3: Müşahidə növləri

FƏSİL 8

Eksperimentlər 228

Giriş 229
Eksperimentlər üçün münasib mövzular 229
Nə düşünürsünüz? 230
Klassik eksperiment 230
Müstəqil və asılı dəyişənlər 230
Pre-test və posttestin aparılması 231
Təcrübə və nəzarət qrupları 232
İkiqat kor eksperiment 233
Subyektlərin seçilməsi 234
Təsadüfi seçmə 234
Randomizasiya 235
Uzlaşdırma 235
Uzlaşdırma, yoxsa randomizasiya? 236
Eksperiment dizaynındakı variasiyalar 236
Eksperimentə bənzər tədqiqat dizaynları 237
Eksperimentlərdə doğruluq məsələləri 238
Eksperimentə dair nümunələr 242
Veb əsaslı eksperimentlər 244
"Təbii" eksperimentlər 245
Eksperiment dizaynının güclü və zəif cəhətləri 246
Nə düşünürsünüz? ... Təkrar baxış 247
Eksperimentdəki etik məsələlər 247

FƏSİL 9

Sorğu tədqiqatı 249

Giriş 250
Sorğular üçün münasib mövzular 250
Nə düşünürsünüz? 251
Sual verməyə dair qaydalar 251
Münasib sual formatlarının seçilməsi 252
Sualları və cavabları başadüşülən və sadə et 253
Qoşalüləli suallardan çəkinin 253
Respondentin sualı cavablandıra biləcək dərəcədə səriştəsi olmalıdır 253
Respondentlər sorğuda iştirak etməkdə maraqlı olmalıdırlar 254
Suallar respondentlərə aid olmalıdır 254
Qısa suallar ən yaxşısıdır 254
Mənfi yüklü suallardan istifadə etməkdən çəkinin 255
Qərəzli sual və ifadələrdən çəkinin 255
Anketin tərtibatı 256
Anketin ümumi tərtibatı 256
Respondentlərə uyğun formatlar 257
Süzgəc suallar 257
Cədvəl tipli suallar 258
Sualların anketdə düzülüşü 259
Anketin doldurulmasına dair təlimatlar 259
Anketi yoxlamaq 260
Anket nümunəsi 260
Respondentin özünün doldurduğu anket 263
Anketlərin poçtla paylanması və qaytarılması 263
Geri qaytarılma prosesinə nəzarət etmək 264
Xatırlatma məktublarının göndərilməsi 265
İştirak nisbəti 265
Respondentlər üçün kompensasiya 266
Keys 267
Üzbəüz sorğu 268
İntervüyerin rolu 268
Müsahibənin aparılmasına dair ümumi qaydalar 269
Koordinasiya və nəzarət 271
Telefon sorğuları 273
Müsbət və mənfi cəhətlər 273
Kompüter əsaslı telefon sorğuları 274
Üzbəüz sorğularda iştirak nisbəti 274
Onlayn sorğular 275
Onlayn cihazlar 276
Alət dizaynı 277
İştirak nisbətini artırmaq 278
Qarışıq metodlar sorğusu 279
Müxtəlif sorğu metodlarının müqayisəsi 280

Sorğu tədqiqatlarının güclü və zəif tərəfləri 281
Məlumatların ikinci analizi 283
Nə düşünürsünüz? ... Təkrar baxış 286
Sorğu tədqiqatlarında etik qaydalar 286

FƏSİL 10

Keyfiyyət sahə tədqiqatı 289

Giriş 290
Nə düşünürsünüz? 291
Sahə tədqiqatları üçün münasib mövzular 291
Keyfiyyət sahə tədqiqatlarında xüsusi olaraq nəzərə alınmalı məqamlar 294
- Müşahidəçinin müxtəlif rolları 295
- Müşahidəçinin subyektlərə münasibəti 296

Keyfiyyət sahə tədqiqatlarındakı bəzi paradiqmalar 299
- Naturalizm 299
- Etnometodologiya 301
- Əsaslandırılmış nəzəriyyə 303
- Keys-stadilər və genişləndirilmiş keys metodu 305
- İnstitusional etnoqrafiya 307
- İştiraklı praktiki tədqiqat 308

Keyfiyyət sahə tədqiqatının aparılması 312
- Sahə işinə hazırlıq 312
- Dərinləşdirilmiş müsahibələr 314
- Fokus-qruplar 317
- Müşahidələrin qeydə alınması 318

Keyfiyyət sahə tədqiqatı yanaşmasının güclü və zəif tərəfləri 320
- Doğruluq 321
- Etibarlılıq 322

Keyfiyyət sahə tədqiqatlarındakı etik məsələlər 322
Nə düşünürsünüz? ... Təkrar baxış 323

FƏSİL 11

Müdaxiləsiz tədqiqat 325

Giriş 326
Nə düşünürsünüz? 327
Kontent-analiz 327
- Kontent-analiz üçün münasib mövzular 327
- Kontent-analizdə vahidlərin seçilməsi 328
- Kontent-analizdə kodlaşdırma 332
- Kontent-analizə dair nümunələr 336
- Kontent-analizin güclü və zəif cəhətləri 338

Mövcud statistik məlumatların təhlili 338
- Dürkheymin intihara dair tədqiqatı 339
- Qloballaşmanın nəticələri 340
- Təhlil vahidləri 341
- Doğruluq problemləri 342
- Etibarlılıq problemləri 342
- Mövcud statistik məlumatların mənbələri 343

Müqayisəli və tarixi tədqiqatlar 345
- Müqayisəli və tarixi tədqiqatlara dair nümunələr 345
- Müqayisəli və tarixi tədqiqatlar üçün mənbələr 348
- Analitik texnikalar 349

Onlayn müdaxiləsiz (təmassız) tədqiqat 351
Müdaxiləsiz tədqiqatda etik məsələlər 352
Nə düşünürsünüz? ... Təkrar baxış 353

FƏSİL 12

Qiymətləndirici tədqiqat 355

Giriş 356
Nə düşünürsünüz? 357
Qiymətləndirici tədqiqat üçün münasib mövzular 358
Tədqiqat probleminin müəyyənləşdirilməsi: ölçmə ilə bağlı məsələlər 360
- Nəticələrin spesifikləşdirilməsi 361
- Eksperimentin kontekstinin ölçülməsi 362
- Müdaxilələrin müəyyənləşdirilməsi 363
- Hədəf əhalinin müəyyənləşdirilməsi 364
- Yeni və mövcud ölçü indikatorlarının qarşılıqlı müqayisəsi 364
- Uğurun/uğursuzluğun müəyyən edilməsi 364

Qiymətləndirici tədqiqat dizaynının növləri 365
- Eksperimental dizaynlar 366
- Kvazi-eksperimental dizaynlar 366
- Keyfiyyət qiymətləndirməsi 371
- Logistik məsələlər 372

Tədqiqatın nəticələrindən istifadə 373

Sosial indikatorlara əsaslanan tədqiqat 379

Ölüm hökmü və çəkindirmə 380

Kompüter simulyasiyaları 380

Qiymətləndirici tədqiqatda etik məsələlər 381

Nə düşünürsünüz? ... Təkrar baxış 382

Hissə 4: Data analizi: kəmiyyət və keyfiyyət

FƏSİL 13

Məlumatların keyfiyyət analizi 384

Giriş 385

Nəzəriyyə və tədqiqatı əlaqələndirmək 385

Nə düşünürsünüz? 386

Qanunauyğunluqların müəyyən edilməsi 386

Əsaslandırılmış nəzəriyyə metodu 387

Semiotika 388

Söhbətlərin təhlili 390

Keyfiyyət tipli məlumatların emalı 390

Kodlaşdırma 391

Məlumatın xatırlanması üçün ipuclarının yaradılması 395

Konsept xəritələşdirilməsi 395

Keyfiyyət tipli məlumatlarla işləmək üçün kompüter proqramları 397

MKA proqramları 398

"Levililər" kitabına "Qualrus" gözü ilə baxmaq 398

Nvivo 400

Kəmiyyət məlumatlarının keyfiyyət analizi 406

Keyfiyyət araşdırmasının keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi 409

Məlumatların keyfiyyət analizində etik məsələlər 412

Nə düşünürsünüz? ... Təkrar baxış 413

FƏSİL 14

Məlumatların kəmiyyət analizi 415

Giriş 416

Məlumatların kəmiyyət formatına çevrilməsi 416

Nə düşünürsünüz? 417

Kod kateqoriyalarının hazırlanması 417

Kod kitabçasının düzəldilməsi 419

Məlumatların daxil edilməsi 420

Təkdəyişənli təhlil 421

Paylanmalar 421

Mərkəzi tendensiya 422

Dispersiya 425

Davamlı və ayrı dəyişənlər 426

Vacib detalların məcmusu 426

Altqrupların müqayisələri 426

Cavab kateqoriyalarının "birləşdirilməsi" 427

"Bilmirəm" cavablarının idarə edilməsi 427

Keyfiyyət tədqiqatlarında ədədi təsvirlər 428

İkidəyişənli təhlil 429

Faizlərin cədvəlləşdirilməsi 430

İkidəyişənli cədvəllərin hazırlanması və oxunması 432

Çoxdəyişənli təhlilə giriş 433

Sosioloji müayinələr 434

Etik qaydalar və məlumatların kəmiyyət analizi 436

Nə düşünürsünüz? ... Təkrar baxış 437

FƏSİL 15

Çoxdəyişənli analizin məntiqi 439

Giriş 440

Nə düşünürsünüz? 441

Elaborasiya modelinin yaranması 441

Elaborasiya paradiqması 445

Təkrarlanma 446

İzahat 447

Şərh 448

Spesifikasiya 449
Paradiqmanın təkmilləşdirilməsi 450

Elaborasiya və eks post fakto hipotezi 453

Nə düşünürsünüz? ... Təkrar baxış 455

FƏSİL 16

Sosial statistika 457

Giriş 458

Təsviri statistika 458
Data azaldılması 458

Nə düşünürsünüz? 459
Dəyişənlər arasındakı əlaqələrin ölçülməsi 459
Reqressiya analizi 463

İnferensial statistika 467
Təkdəyişənli inferensiyalar 467
Statistik əhəmiyyətlilik testləri 468
Statistik əhəmiyyətliliyin məntiqi 469
Xi-kvadratı 472
t-Test 474
Diqqət yetirilməli olan bəzi məqamlar 475

Digər çoxdəyişənli texnikalar 477
"Pas" analizi 477
Zaman sıraları təhlili 478
Faktor analiz 480
Varians analizi (ANOVA) 482
Xətti loqaritmik modellər 484
Ehtimal əmsalı analizi 485
Coğrafi informasiya sistemləri (CİS) 485
Demoqrafik təhlillər 486

Nə düşünürsünüz? ... Təkrar baxış 489

FƏSİL 17

Sosial tədqiqatları oxumaq və nəticələrini yazmaq 491

Giriş 492

Sosial tədqiqatları oxumaq 492
Ədəbiyyat icmalının təşkili 492

Nə düşünürsünüz? 493
Jurnallarla kitabları oxumağın fərqləri 493
Tədqiqat hesabatlarının dəyərləndirilməsi 495
İnternetdən faydalı istifadə 498

Sosial tədqiqatın nəticələrini yazmaq 505
Nəzərə alınmalı olan bəzi əsas məqamlar 506
Hesabatın təşkil olunması 508
Təhlillərin təqdimatına dair qaydalar 511
Nəticələrin ictimaiyyətə açıqlanması 511

Sosial tədqiqatları oxumağın və təqdimatını hazırlamağın etik məsələləri 512

Nə düşünürsünüz? ... Təkrar baxış 513

Əlavələr

A Kitabxanadan istifadə 516
B Təsadüfi rəqəmlər 523
C Xi-kvadratının paylanması 525
D Normal əyri sahəsi 527
E Gözlənilən seçmə xətası 528

Lüğət 529
Biblioqrafiya 540
İndeks 555

Rubrikalar

Konsepsiyalardan gündəlik həyatda istifadə

Nəsilartırma əmsalının nəticələri 15
Müstəqil və asılı dəyişənlər 18
Paradiqmaların gücü 36
Kilsə fəaliyyətlərində iştirak 50
Qırmızı ailələr və göy ailələr 104
Hollivuda doğru 145
“Hamilə kağızlar” və seçicilərin niyyəti 151
ABŞ-dakı ən yaxşı təhsil müəssisələri hansılardır? 169
Qadınların statusunun dəyərləndirilməsi 177
Reprezentativ nümunə 199
Serialın təsirinin tədqiqatla qiymətləndirilməsi 357
“Sarmaşıq liqası” kollecində iştirak və sonrakı peşəkar həyatda uğur 450
Kommunikasiya açardır 506

Problemlərə dərin baxış

Sosial tədqiqatlar fərq yaradır 6
Hipotezin hazırlanmasına dair ipucları 46
Seksual davranışlar barədə araşdırmanın etik məsələləri 71
Doğruluq və sosial xoşagəlimlilik 153
Ştatınız nə dərəcədə sağlamdır? 171
Dünyanı indeksləmək 177
İranda seçmənin aparılması 220
Tədqiqat qeydləri ilə annotasiya edilmiş müsahibə transkripti 319
Tanzaniyada serialları qiymətləndirmək 374
Çində ictimai rəy 379
Tədqiqat subyektlərinin əlində karandaşlar və şəkillər olarsa... 396

Necə etməli?

Ümumi sosial sorğunu (ÜSS) onlayn müstəvidə data analizi etmək 20
Hipotez hazırlamaq 44
Məlumatlı razılığın təməl elementləri 66
Sosioloji tədqiqatı icra etmək 93
Təhlil vahidlərini müəyyən etmək 102
Konseptualizasiya 133
Kollec məmnuniyyətini ölçmək 147
“Səbəb” və “təsir” indikatorları 165
Təsadüfi rəqəmlər cədvəlindən istifadə etmək 213
Onlayn sorğular aparmaq 279
Qarşılıqlı etimadı qazanmaq 313
Sənədləri oxumaq və qiymətləndirmək 349
Müsbət deviantlıq 363
Nəyə görə elaborasiya? 441
“Google Scholar” və digər onlayn resurslardan istifadə 502
Biblioqrafik mənbələrə istinad etmək 510

Azərbaycana məktub

Fürsətdən istifadə edərək sosial tədqiqat metodları sahəsində təhsil alan azrəbaycanlı tələbələri salamlayıram. Qeyd etmək istəyirəm ki, bu kitab ilk dəfə 1975-ci ildə nəşr olunub, sonrakı illərdə özündə müxtəlif təcrübələri əks etdirən yeniliklərlə təkrar nəşr edilərək oxucuların qarşısına çıxıb. Hazırda sizdə olan bu kitab həmin seriyanın 15-ci nəşridir.

Naşirlər bu kitabın təxminən yarım əsrlik dövrdə bu sahədə ən çox istifadə olunan və oxucular tərəfindən rəğbətlə qarşılanan kitab olduğunu mənə bildirdilər. Sizin bu kitabı Azərbaycan dilinə tərcümə etməyiniz kitabın ümumi tərcümə dillərinin sayını artıracaq ki, bu da məni çox sevindirir. 2010-cu ildə Şanxayda keçirilən Çin Sorğu Tədqiqatları Assosiasiyasının I Konvensiyasında məndən əsas məruzə ilə çıxış etməyim xahiş olunanda dəvət məktubuna "Biz hamımız sizin tələbələrinizik" əlavəsi yazılmışdı. Ümid edirəm ki, bu nəşr eyni qaydada Azərbaycanın sosial tədqiqat sahəsində çalışan elm adamları üçün faydalı olacaq.

Bu kitab mənim həyatımda həm müəllif, həm müəllim, həm də tədqiqatçı kimi önəmli yer tutur. Bununla bərabər əminliklə deyə bilərəm ki, bu kitab cəmiyyətin bir çox seqmentlərində də mühüm rol oynayır. Həmçinin sosial tədqiqatlar cəmiyyətlərin necə fəaliyyət göstərdiyini anlamaqda, cəmiyyət üzvlərinə ehtiyac və istəklərini ifadə etməkdə kömək edir. Amerikalı tədqiqatçı Corc Gellap deyirdi ki, sorğu əsaslı tədqiqat demokratik cəmiyyətin inkişafı üçün həyati əhəmiyyət kəsb edir. Cəmiyyətin ayrı-ayrı üzvləri dövri seçkilərlə məsələlərə öz münasibətini ifadə etsə də, ictimai rəy sorğuları hökumət üzvlərinə daha çox fikir formalaşdırmaqda kömək edir. Bununla belə, sosial tədqiqatın cəmiyyətə verdiyi töhfələr zamanla formalaşmış bir çox qənaətlərdən kənara çıxır. Demoqrafik tədqiqatlar bir millətin əhalisinin dəqiq profillərini, onların cari vəziyyətini və gələcəyi təmin edə bilər.

Qiymətləndirmə üzrə aparılan tədqiqatlar özündə dövlət və özəl sahələrdəki layihələrin ümumi qiymətləndirilməsini ehtiva edir. Konkret layihə, məsələn, "yetkinlik yaşına çatmayanlar arasında cinayətkarlığın şüurlu formada qarşısının alınması" layihəsi effektiv görünə bilər. Lakin bu layihənin həyata keçirilməsi problemin həllinə, doğrudan da, kömək edəcəkmi? Bu suala yalnız diqqətli, qərəzsiz qiymətləndirmə araşdırması zamanı düzgün cavab tapmaq olar. Layihənin rəhbəri və ya onun icrasında rolu olan şəxslər onun effektivliyinə əmin olduğu qədər ideoloji cəhətdən layihəyə qarşı çıxanlar da onun səmərəsiz, hətta tamamilə yersiz olduğuna eyni dərəcədə əmin ola bilərlər. Bu zaman qiymətləndirmə üzrə aparılan tədqiqatlar hər iki tərəfə layihə üzrə müsbət və mənfi cəhətlərin göstəriciləri barədə razılığa gəlməkdə, sonra problemin həlli üçün birgə fəaliyyət göstərməkdə kömək edə bilər.

Sosial tədqiqatların çoxu sosial problemlərə, məsələn, cinayətkarlıq, yoxsulluq, zorakılıq və sosial nizamın digər pozuntularına diqqət yetirir. Sosial problemlərin səbəblərinin təhlili mümkün həll yollarını üzə çıxara bilər. Dediyim kimi, qiymətləndirmə üzrə tədqiqatlar daha sonra mümkün həll yollarından hansının problemi həqiqətən həll etdiyini müəyyənləşdirəcək. Sosial tədqiqatçılar öz işlərini yerinə yetirmək üçün əvvəlcədən müvafiq dərslər alır, hazırlanır və sosial vasitələrin qərəzsiz qiymətləndirilməsinə sadiq qalırlar.

Qeyd etdiyim bu şərhlər sosial tədqiqatlara elmi tədqiqatlar toplusu kimi yox, sosial missiya

kimi baxmağımı təklif edir. Bəli, bu dəqiq belədir. Sosial tədqiqatlar təkcə elmi tədqiqatlar toplusu deyil, həm də sosial missiyadır. Bu kitabda öyrəndikləriniz satıla bilən bacarıqlar toplusundan da çox, həyatda nəcib bir məqsəd üçün çalışdığımızı göstərir.

Bilirəm ki, Azərbaycanın qədim və qürur duyulası böyük tarixi var. O, çoxmillətli ölkə olaraq tarixən geniş çeşidli problemlərlə üzləşib. Lakin ölkəniz bu problemlərin həlli yolunda həmişə fəxr ediləsi bir ölkə kimi formalaşıb. Bütün bunlar sizin bir millət olaraq birliyinizin, azərbaycanlı kimi dünyada tanınan, bəzən isə tanınmayan bir çox insanların idealları və böyük zəhməti hesabına baş verib. “Sosial tədqiqatın praktikası” kitabı sizə həmin milli irsə öz töhfələrinizi verməkdə kömək edəcək xüsusi bacarıqlar paketi təklif edir. Mən sizin tərəfdaşınız olmaqdan şərəf duyuram.